

Milica Milojević
Univerzitet u Nišu
Učiteljski fakultet Vranje
Milica Mitrović
Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet Niš

UDK 159.9:32
159.923:32
Прегледни научни рад
Примљен: 07.02. 2011

NEKI OD PRISTUPA PROUČAVANJA LIČNOSTI U POLITIČKOJ PSIHOLOGIJI¹

Apstrakt

Sve veće prisustvo političkih tema u svakodnevnom životu, kao i sve veći broj ljudi koji se politički angažuje, motivisan ponekad čisto ličnim razlozima, jesu pojave koje zaslužuju da se uzmu u ozbiljno razmatranje. Biti politički aktivan, danas često podrazumeva veliko javno eksponiranje, pri čemu se čini da su osobine ličnosti političara i njihovi postupci od presudnijeg značaja za formiranje javnog mnjenja od samog sadržaja izgovorenog. Oblast koja se bavi ovim i sličnim temama i koja se izdvojila kao važno polje proučavanja psihologije jeste politička psihologija. U okviru političke psihologije istraživanje veza i odnosa ličnosti i politike ima najdužu istoriju. Tema ovog rada upravo su pojedini pristupi i teorije koje su se najčešće koristile, a i još uvek se koriste u političkoj psihologiji. Početak proučavanja ličnosti političara vezuje se za psihoanalitički pristup i psihobiografsku metodu – istraživači u ovoj oblasti primenjuju psihoanalitičku teoriju prilikom tumačenja podataka dobijenih iscrpnim ispitivanjem istorije pojedinca, uzimajući u obzir lični, socijalni i politički razvoj, od ranog detinjstva do adolescencije. Pristup komparativne psihobiografije koja je zasnovana na studiji crta bavi se uporednom analizom ličnosti političkih lidera, uz pokušaj da se dođe do generalizovanog okvira, koji bi se mogao primeniti za procenu različitih ličnosti. Teorije crta i motivacije u političkoj psihologiji primenjuju postojeća saznanja o crtama i motivima u psihologiji, ali se u ovoj oblasti one prikazuju kroz svoje političke manifestacije.

Ključne reči: Politička psihologija, ličnost, psihoanalitički pristup, komparativna psihobiografija, crte i motivacija

Uvod

Politička psihologija se izdvojila kao važno polje proučavanja, kako u psihologiji, tako i u političkim naukama, koje nam pomažu u razumevanju mnogih aspekata ponašanja i odlučivanja svih učesnika u političkom životu, bilo da su oni obični građani ili politički lideri. Politička psihologija se najjednostavnije može definisati kao proučavanje interakcije politike i psihologije, odnosno, kao proučavanje uticaja psihologije na politiku (Houghton, 2008). Objašnjenja u političkoj psihologiji podrazumevaju prilagođavanje postojećih psiholoških koncepata i teorija, tako da oni budu relevantni i korisni pri objašnjavanju političkih problema i pitanja.

Istraživanje veza i odnosa ličnosti i politike predstavlja jednu od oblasti političke psihologije sa najdužom istorijom. Koncept ličnosti korišćen je za evaluaciju širokog spektra političkih ponašanja, kako političkih lidera, tako i običnih ljudi. Ova istraživanja bavila su se psihologijom, ali i patologijom lidera, kao i psihologijom običnih građana, njihovim stavovima i predrasudama, političkim interesima, glasačkim ponašanjem, itd. Međutim, najveći broj studija koje istražuju sa pozicije ličnosti, fokusiran je na karakteristike lidera i njihov uticaj na donošenje krucijalnih odluka i kreiranje politike kako unutrašnje, tako i spoljašnje (Houghton, 2008). Još su Platon i Aristotel razmatrali pitanje političkog vođstva, pri čemu njihova interesovanja nisu bila usmerena samo na to na koji način ljudi dolaze do moći, nego i na pitanja koje ciljeve oni slede kada jednom dođu na vlast (Glad, 2002).

Katelani (Catellani, 2004) kao početak i prvi stadijum u razvoju političke psihologije identifikuje period između 1940. i 1950., tokom koga se u fokusu proučavanja nalazi ličnost političara. Istraživanja su se u ovom stadijumu uglavnom fokusirala na ličnost političkih lidera, uzimajući za svoj referentni okvir psihoanalitičku teoriju. Biografije istaknutih političara pažljivo su rekonstruisane, sa posebnim naglaskom na njihova rana iskustva i dotašnje obrazovanje.

U političkoj psihologiji, teoretičari se uglavnom ne bave pitanjem pronalaženja specifične i jedinstvene definicije ličnosti. Umesto toga, njihovo interesovanje je usmereno na određene aspekte ličnosti i njihov uticaj na političko ponašanje. Zbog toga se istraživanje ličnosti u političkoj psihologiji najbolje može odrediti kao ispitivanje individualnih razlika. Pre nego da tragaju za celinom, istraživači u ovoj oblasti, selektivno se fokusiraju na određeni broj individualnih aspekata. Očigledno, ovo je uži, restriktivniji pristup ličnosti, nego onaj koji zauzimaju mnogi psiholozi, pre svega teoretičari ličnosti (Cottam, Dietz-Uhler, Mastors & Preston, 2004).

U nastavku rada, govoriće se o pojedinim teorijama koje su se najčešće koristile, a i još uvek se koriste u političkoj psihologiji: psihoanalitička teorija, teorije crta i motivacije.

Početak proučavanja ličnosti političara – psihoanalitički pristup i psihobiografska metoda

Psihoanalitičke ili psihodinamičke teorije ističu ulogu nesvesnog u ljudskom ponašanju, kao i motive i nagone koji leže u osnovi tog ponašanja. Takođe, ističe se važnost iskustava iz ranog detinjstva za kasniji razvoj i ponašanje odrasle osobe. Ovaj pristup koristi nekoliko tehnika, uglavnom terapijskih, za prikupljanje podataka. Najvažnije među njima jesu metoda slobodnih asocijacija i analiza snova. Očigledno je da ove dve metode ne mogu biti opcije kada je potrebno prikupiti podatke o političkim liderima. Zbog toga, mnogi istraživači ličnosti u političkoj psihologiji koriste psihobiografsku metodu (Sears, Huddy and Jervis, 2003).

Ova metoda podrazumeva iscrpno ispitivanje lične istorije pojedinca. Obično ima formu detaljne studije slučaja koja uzima u obzir lični, socijalni i politički razvoj, od ranog detinjstva do adolescencije. Pored toga, ona podrazumeva i traganje za konzistentnim šemama koje se duži vremenski period ispoljavaju u aktuelnom ponašanju pojedinca. Neke od psihobiografskih studija fokusiraju se na frejdovsku analizu i mehanizme odbrane Ega, ali postoji i druga vrsta studija čiji je glavni cilj

ispitivanje specifičnih tipova poremećaja ličnosti istaknutih političara (Cottam i sar., 2004).

U okviru psihoanalitičke teorije, Frojd je i sam napisao nekoliko psihobiografija. Verovatno najpoznatija među njegovim psihobiografijama je ona o Leonardu da Vinčiju. Frojd je zaključio, najvećim delom na osnovu izveštaja o snovima samog umetnika i anatomski detaljnim crtežima svojih muških subjekata, da je Leonardo da Vinči bio homoseksualac. Međutim, Frojdov primarni uticaj došao je indirektno preko uticaja koji je izvršio na druge teoretičare u ovoj oblasti. Uloga nesvesnih motiva, značaj ranog razvoja i kompenzatornih mehanizama odbrane, imali su istaknut značaj za razvoj političke psihobiografije u njenim počecima. Autor koji je prvi preuzeo Frojdove ideje i primenio ih na oblast politike, bio je Herold Lasvel (Houghton, 2008).

Iako je bio politički analitičar, na Lasvela se često gleda kao na prvog američkog političkog psihologa, a nekada kao i na prvog političkog psihologa uopšte. Glavna Lasvelova (Lasswell, 1930, prema Houghton, 2008) ideja je da „politička ličnost” zapravo, predstavlja rezultat premeštanja privatnih problema na javni život. Na primer, čovek koji ne dobija dovoljno ljubavi kod kuće, u okviru sopstvene porodice, može tražiti ljubav naroda. Takođe, politička ambicija i želja za moći često su u službi kompenzacije niskog samopoštovanja. Prema Lasvelu, i politički pokreti crpu svoju snagu iz premeštanja privatnih afekata na javne objekte, pri čemu su ovi afekti racionalizovani, tako da izgleda kao da služe javnom interesu. Ovaj autor je, u analizi političkog ponašanja, bio primarno inspirisan psihoanalitičkim studijama neuroze. Pored toga koristio je i analogije sa psihijatrijskim dijagnozama psihotičnih poremećaja. Smatrao je da psihotični pacijenti predstavljaju vredan izvor podataka za istraživanje ličnosti u politici, pre svega zato što, „klinička karikatura” psihoze daje jednu pojačanu verziju osobina ličnosti koja u normalnim uslovima nije dostupna političkom analitičaru (Vasović, 2007). Lasvelova *Psihopatologija i politika* (Lasswell, 1930, prema Houghton, 2008) i kasnije *Ličnost i moć* (Lasswell, 1948, prema Houghton, 2008), imale su snažan uticaj na istraživače u ovoj oblasti.

Jedna od najpoznatijih psihobiografija, na čije je autore uticao Lasvel, je studija američkog predsednika Vudrou Vilsona, Aleksandra i Džulije Džordž (George and George, 1956, prema Houghton, 2008). Autori kreću od pretpostavke da je težnja za političkom moći njihovog subjekta, ustvari, kompenzacija za nisko samopoštovanje. Centralna tvrdnja u njihovom radu je da je Vudrou Vilson skrivao potisnuti bes prema svome ocu. Strog i nepopustljiv dr Džozef Vilson, prezbiterijski sveštenik, navodno je, svog sina (koji je imao teškoće u učenju) nemilosrdno pritiskivao i često kažnjavao. Nikada nije bio zadovoljan sinovljevim učinkom i tretirao ga je sa hladnom ravnodušnošću. Ovakav način ophođenja, kao i česte uvrede, stvorile su u Vudrou Vilsonu osećaj neadekvatnosti, manje vrednosti i konstantnog nezadovoljstva sobom, pa je on celog života, ustvari, težio da ova osećanja kompenzuje postizanjem velikih dela. Autori smatraju da su još neke od njegovih karakteristika ličnosti, kao što su nefleksibilnost, rigidnost i nespремnost na kompromise, formirane pod uticajem navedenih uslova.

Kao što je spomenuto na početku, drugi fokus psihobiografskih studija odnosio se na psihopatologiju. Svojim idejama o vezi patologije, ponašanja i ličnosti političkih lidera, Lasvel je uticao na mnoge da, i u novije vreme, analiziraju političare u svetlu patologije.

Volkan (Volkan, 1980, prema Cottam i sar., 2004) smatra da narcističke ličnosti preuzimaju ulogu vođa u svojoj neumornoj težnji ka moći, kao i da u svom usponu koriste druge ljude. Ove osobe su često harizmatične i dolaze do moći upravo u kriznim periodima, kada sledbenici traže jake lidere za koje smatraju da će moći da dovedu do poboljšanja. Rozental i Pitinski (Rosenthal, Pittinsky, 2006) smatraju da neke narcističke crte ličnosti – kao što su grandioznost, arogancija, samodivljenje, osećanje zaslužnosti, krhko samopoštovanje i hostilnost odlikuju mnoge moćne lidere. Narcistički lideri imaju grandiozne sisteme verovanja i stilove vođstva i generalno su motivisani svojim potrebama za moći i divljenjem od strane drugih, pre nego empatijom i brigom za instituciju na čijem su čelu. Međutim, narcističke osobe su takođe harizmatične i poseduju vizije koje su od vitalnog značaja za efektivno vođstvo.

Birtova analiza Džozefa Staljina (Birth, 1993, prema Cottam i sar., 2004), otkrila je da se opis njegove ličnosti uklapa u šemu koja se može povezati sa paranojom. Paranoidne ličnosti su, prema Birtu, veoma kompleksne i njihovo funkcionisanje se odvija preko dva kontinuuma: agresija i narcizam. Agresija u svojim ekstremnim oblicima može da se ispolji kroz preuzimanje uloge žrtve ili, nasuprot tome, kroz preuzimanje uloge agresora. Narcizam varira od osećanja inferiornosti do osećanja superiornosti. Paranoidne ličnosti karakteriše naizmenična promena ponašanja od jednog do drugog ekstrema ovih dvaju kontinuuma. Birt (Birth, 1993, prema Cottam i sar., 2004: 18), kaže da je Staljin „klasičan primer paranoidne individue, kojoj je paranoja pomogla da dostigne sam vrh jedne visokocentralizovane političke strukture i da potom preokrene birokratske institucije Sovjetskog Saveza u produžetke sopstvenog poremećaja ličnosti“. Birtova analiza Staljinovog ponašanja za vreme napada od strane Nemačke ukazuje na to da je, pre napada, Staljin bio u fazi agresor/superiornost i da nije verovao da će Hitler napasti. Posle napada, zauzeo je poziciju žrtva/superiornost – za Staljina je on sam, a ne Sovjetski Savez, bio napadnut. Kako je vreme prolazilo, on se pomerao do faze agresor/inferiornost, zatim žrtva/inferiornost, a onda se, preko kulminacije kroz depresivnu fazu, vratio na status agresor/superiornost. Tada je bio spreman na akciju i ostatak rata je proveo funkcionišući na ovaj način.

Poslednjih godina objavljuju se psihobiografije čiji se kvalitet, u odnosu na ranije studije, dovodi u pitanje. Na ovom mestu biće iznesena dva skorašnja rada u okviru ove oblasti, čija se vrednost različito procenjuje, od osporavanja i kritika do prihvatanja.

Pol Fik je izneo svoju analizu Bila Klintonu u knjizi *Dysfunctional President: Inside the Mind of Bill Clinton* (Fick, 1995, prema Houghton, 2008). Sredinom 90-ih godina Klinton je bio izložen brojnim optužbama, koje su se odnosile na vanbračne afere, ali i na finansijske malverzacije. Posmatrajući Klintonove političke teškoće, Fik je primetio da je njegovo ponašanje bilo karakteristično za mnoge individue koje su bile odgajane od strane jednog ili oba roditelja alkoholičara. Ovakvi ljudi često lažu, neodlučni su i u odrasлом dobu postaju samodestruktivni. Klintonov oćuh bio je nasilni alkoholićar, koji je često tukao svoju suprugu – Bilovu majku. Kao i u mnogim slučajevima, Klintonov odgovor na ovakvu situaciju bio je preuzimanje uloge heroja. Zavisno od toga koji je roditelj odsutan ili nepouzdan, tipično je da se jedno dete izdvoji i preuzme na sebe ulogu majke ili oca. Za dete, uloga heroja koju preuzima na sebe, dovodi do psihićkih teškoća, tako da ono kroz život nosi potisnuta

osećanja prezira i odbacivanja. U odraslom dobu, deca alkoholičara, ponovo stvaraju haotični svet koji podseća na onaj u kome su odrastali, ali bez obzira, oni mogu čak i uspešno funkcionisati u njemu.

Knjiga Džastina Franka „Bush on the Couch“, imala je uticaj sličan manjoj oluji kada se pojavila 2004. Frank piše: „Da, jedan od mojih pacijenata često govori jednu stvar, a radi nešto suprotno – želeo bih da znam zašto. Ako poseduje jedan nefleksibilni pogled na svet koji je okarakterisan krajnje pojednostavljenim razlikovanjem tačnog i pogrešnog, dobra i zla, prijatelja i neprijatelja ispitao bih njegovu sposobnost ispravnog poimanja stvarnosti. I ukoliko njegove akcije otkrivaju nepriznatu, čak sadističku, indiferentnost prema ljudskoj patnji, uvijene u pobožne tvrdnje o sažaljenju, zabrinuo bih se za ljude u čijim životima učestvuje. Ali, on nije jedan od mojih pacijenata. On je naš predsednik“ (Frank, 2004, prema Houghton, 2008: 85).

Oslanjajući se na psihoanalitičku teoriju Melanije Klajn, Frank smatra da u načinu formiranja Bušove ličnosti u ranom detinjstvu, leži ključ za razumevanje njegovih kasnijih postupaka. Njegov otac, Džordž Buš bio je stalno odsutan, dok je Barbara Buš bila hladna, bezosećajna i autoritativna majka. Kao odgovor na odrastanje u ovakvoj atmosferi, Buš je razvio pogled na svet koji karakteriše crno-bela slika okruženja i isti takav način razmišljanja, kao i deluzije megalomanije i onipotencije. Njegovi postupci kao predsednika, odražavaju nagone deteta koje nije dovoljno negovano i koje je emocionalno osakaćeno. Bušove probleme sa alkoholom i odbijanje da ode na lečenje, Frank koristi kao primer i ubraja u dokaz mnogostrukih, ozbiljnih i netretiranih simptoma.

Jednu od zamerki psihobiografskom pristupu izneo je Karl Popper (Popper, 1957, prema Houghton, 2008). Prema Popperu teorija koja objašnjava sve, ne objašnjava ništa. Glavni problem psihoanalitičke teorije je njena neodređenost i generalizovanost, tako da je u skladu sa bilo kojim mogućim ishodom. „Autori Klintonove i Bušove psihobiografije bili su toliko odlučni da dokažu tačnost svojih teorija da je svaki empirijski dokaz korišćen kako bi ih verifikovali. Kada je Klinton lagao, ovo je uzimano kao glavni dokaz Fikove teorije, ali kada je delovao iskreno, on je skrivao istinu od sebe samog. Slično, tendencija Buša da laže pripisana je načinu njegovog odgajanja, ali zar svi političari ne lažu do neke mere?“ (Houghton, 2008: 98).

Komparativna psihobiografija zasnovana na studiji crta

Značajnim delom u oblasti psihobiografije smatra se knjiga Džejmisa Dejvida Barbera *The Presidential Character* (Barber, 1992, prema Houghton, 2008). Barber u svom radu koristi psihobiografski pristup da bi objasnio ličnost, leaderske stilove i karakter savremenih predsednika. Ova knjiga bila je jedna od prvih čija je tema bila uporedna analiza američkih predsednika i prva u kojoj se daje jedan generalizovani okvir koji se može primeniti na sve predsednike.

Barber (Barber, 1985, prema Cottam i sar., 2004) smatra da ličnost ne treba posmatrati kao skup idiosinkratičkih crta koje su jedinstvene za svakog predsednika, gde bi neki predsednici posedovali određenu crtu, a drugi ne. Prema Barberu, pojedine crte treba posmatrati kod svih predsednika, ali tako da one mogu biti izražene u različitoj meri i u različitim kombinacijama. On navodi tri komponente ličnosti predsednika: ka-

rakter, pogled na svet i stil predsednika. Stil reflektuje naviknuti način postupanja predsednika prilikom obavljanja njegovih političkih uloga i funkcija. Pogled na svet sastoji se od primarnih, politički značajnih verovanja predsednika, dok se karakter odnosi na način na koji se predsednik orijentise prema životu i svojim osnovnim vrednostima (osećanje samopoštovanja, kriterijumi na osnovu kojih sudi o samom sebi, kao što su postignuće ili afektivne veze). Da bi na neki način uklopio ove komponente, Barber koristi psihobiografsku metodu, uz pomoć koje prati sociološki razvoj predsednika od ranog detinjstva do prvih političkih uspeha.

Jedna od najpoznatijih tipologija u političkoj nauci je, verovatno, Barberova tipologija karaktera predsednika (Barber, 1992, prema Houghton, 2008). On navodi dve dimenzije koje su uključene u karakter: aktivnost/pasivnost i pozitivnost/negativnost. Prva dimenzija aktivnost/pasivnost, odnosi se na količinu energije i napora koje predsednik ulaže prilikom obavljanja svoje funkcije. Aktivni predsednici su pokretači. Oni imaju ogromnu količinu energije i obavljaju svoj posao sa puno entuzijazma. S druge strane, pasivni predsednici se u daleko manjoj meri ulažu u posao i teže održavanju jednog mirnog stanja, bez mnogo promena i konflikata. Dimenzija pozitivnost/negativnost odnosi se na stepen zadovoljstva koji predsednik postiže prilikom obavljanja svoje dužnosti. Iako svi predsednici dolaze na tu poziciju sa željom da rade, neki od njih otkriju da u stvari ne uživaju u toj poziciji, što može da dovede do veoma izraženog nezadovoljstva. Međutim, nasuprot njima, postoje predsednici koji izvlače neizmerno zadovoljstvo iz obavljanja svoje funkcije.

Prema mišljenju Barbera (Barber, 1992, prema Houghton, 2008), najbolje je da predsednik bude na dimenziji aktivnost/pozitivnost. Ovakve osobe su stalozene, zadovoljne životom, poštuju sebe, fleksibilne su, otvorene za nove ideje i spremne da uče iz iskustva. Najnepoželjnije je da predsednik bude aktivan i negativan. Ovakvi predsednici mogu da budu opasni zbog svoje tendencije ka kompulzivnosti i agresiji. Takođe, mogu biti veoma tvrdoglavi, nepopustljivi i nefleksibilni, do te mere dok sebe ili svoju zemlju ne dovedu do propasti.

Manje nepoželjne nego prethodna su dimenzije pasivnost/pozitivnost i pasivnost/negativnost. Pasivni i pozitivni predsednici stalno traže podršku i pažnju, ponašajući se ljubazno i kooperativno, umesto da se, kada je potrebno konfrontiraju. Oni su optimistični, prijateljski raspoloženi i uslužni. Ali, iako uživaju u tome što su predsednici, oni se ne trude da postignu nešto značajno i nemaju osećaj da se od njih nešto zahteva. Na kraju, pasivno/negativni predsednici, želeli bi da rade bilo šta drugo nego da su predsednici. Oni poseduju osećaj dužnosti koji ih nagoni da obavljaju svoj posao. Ovakvi lideri izvlače malo ili nimalo zadovoljstva pri obavljanju svog posla i ulažu vrlo malo truda i napora da postignu nešto značajno (Barber, 1992, prema Houghton, 2008).

Crte, motivi i individualne razlike

Crte koje se ispituju u političkoj psihologiji povezane su sa onima opisanim u psihološkoj literaturi, ali se u ovoj oblasti one prikazuju kroz svoje političke manifestacije. Otvorenost za iskustva na primer, u političkoj psihologiji pojavljuje se kao kognitivna kompleksnost, zainteresovanost za politiku, integrativna kompleksnost, itd.

Motivi kojima se posvećuje najveća pažnja, kako u psihologiji uopšte, tako i u političkoj psihologiji su: težnja za moći, motiv (potreba) za afilijativnošću i potreba,

odnosno motiv postignuća. Vinter i Stuart (Winter & Stuart, 1977, prema Cottam i sar., 2004) smatraju da su potreba za moći i afilijacijom naročito značajni motivatori američkih predsednika i da su oni koji imaju izraženu težnju za moći, a nisku potrebu za afilijativnišću bolji predsednici. Oni sa visoko izraženom težnjom za moći, zahtevaju daleko veći stepen kontrole nad političkim procesom i akcijama podređenih, nego oni kod kojih ova potreba nije izražena (McClelland, 1985; Winter, 1973, 1987, prema Cottam i sar., 2004). Prema Vinteru (Winter, 2005) ličnost je izuzetno kompleksna i zato on u definiciju ličnosti ne uključuje samo motive (npr., koliko je izražena težnja za moći), već i crte karaktera (npr. koliko je lider introvertovan). Dok su crte ličnosti relativno stabilne i fiksirane, motivi mogu vremenom da se menjaju, što dodatno otežava procenu ličnosti. Vinter, takođe, u svoju definiciju uključuje kogniciju i verovanja (npr. mišljenje političara o abortusu), kao i socijalni i politički kontekst u kome se lider nalazi.

Metod koji koriste psiholozi za procenjivanje motiva je TAT. Međutim, očigledno da je ovu tehniku nemoguće primeniti na procenu motivacije politički lidera. Zbog toga se u ovom slučaju koristi tehnika koja meri motive indirektno i zasniva se na analizi sadržaja, naročito inauguracionih govora predsednika. Mere i standardi za korišćenje analize sadržaja jasno su određeni. Procenjivačima su dostupni primeri, a neophodno je i da prođu odgovarajući trening, kako bi primena ove tehnike bila što pouzdanija (Sears i sar., 2003).

Vinter (Winter, 2005) smatra da možemo da procenjujemo attribute ličnosti lidera pouzdano i objektivno sa distance – putem analize sadržaja njihovih javnih govora. U najvećem delu svog rada on koristi ovu tehniku da proceni motive političkih lidera, sa posebnim naglaskom na setove ličnosnih dimenzija koji se ponavljaju: stepen izraženosti potrebe za moći, veze i odnose koje ostvaruje sa drugim ljudima, koliko truda ulaže da bi postigao neko veliko delo i koliko teži da kontroliše događaje.

Među instrumentima za merenje individualnih razlika i karakteristika lidera, jedan od najviše primenjivanih je metoda razvijena od strane Margaret Herman *Leader Evaluation and Assesment at a Distance (LEAD)* (Herman, 1983, 1996, prema Cottam i sar., 2004). Ova metoda koristi analizu sadržaja spontanih odgovora na intervjuima u različitim vremenskim periodima, pred različitom publikom i na različite teme, u cilju konstruisanja detaljnog profila ličnosti, na osnovu sedam različitih crta: težnja za moći, etnocentrizam, lokus kontrole, kompleksnost, samopouzdanje, nepoverljivost i orijentacija na zadatak ili interpersonalne odnose.

U jednoj od svojih najpoznatijih studija Margaret Herman je uključila 45 političkih lidera (Hermann, 1980, prema Houghton, 2008). Hermanova iznosi zapažanje da agresivni lideri imaju visoko izraženu težnju za moći, nisku konceptualnu kompleksnost, da su nepoverljivi prema ljudima, nacionalistički nastrojeni i poseduju uverenje da imaju kontrolu nad događajima u koje su uključeni. S druge strane, „pomirljivi“ lideri poseduju visoko izraženu afilijativnost i konceptualnu kompleksnost, poverljivi su, nacionalizam je kod njih nisko izražen i manje veruju u sopstvenu sposobnost i mogućnost kontrolisanja događaja.

Stiven Dajson (Dyson, 2006, prema Houghton, 2008) je primenio pristup Hermanove u analizi ličnosti bivšeg britanskog premijera Tonija Blera. Ispitujući Blerove odgovore na pitanja o ratu u Iraku, Dajson je ispitivao ulogu njegove ličnosti u oblikovanju odluka Velike Britanije povodom ovog rata. Došao je do rezultata da je

Bler imao visoko izraženo verovanje u sopstvenu sposobnost da kontroliše događaje, nisku konceptualnu kompleksnost i visoko izraženu težnju ka moći.

Još jedan od načina da se dođe do podataka o ličnosti istaknutih lidera je da, osobe, eksperti koji su pisali o datoj osobi ili je poznaju, popune upitnike i testove ličnosti, stavljajući se na poziciju te osobe i dajući odgovore na pitanja kao da su oni ta osoba. Pol Kovert (Kowert, 1996, prema Houghton, 2008) je koristio Q-tehniku da bi stekao globalni uvid u crte ličnosti brojnih američkih predsednika. Osobe koje su radile test u njegovom istraživanju ili su lično poznavale dotičnog predsednika ili su o njemu pisale sa socijalnog, istorijskog ili sa aspekta novinara. Ova tehnika se može smatrati pouzdanijom od psihobiografske interpretacije jednog jedinog autora, jer se uključivanjem većeg broja stručnjaka koji sa različitih aspekata posmatraju određenu ličnost, dobija konsenzualan, intersubjektivni portret ličnosti lidera.

Neke od najznačajnijih i najviše ispitivanih karakteristika lidera su: težnja za moći, kognitivna kompleksnost, integrativna kompleksnost i prethodno političko iskustvo.

Težnja (potreba) za moći i dominacijom je personalna karakteristika koja je ekstenzivno proučavana i povezivana sa određenim tipovima ponašanja i stilovima interpersonalne interakcije. Očekivano je da lideri sa veoma izraženom težnjom za moći imaju isto tako izraženu potrebu za kontrolom nad podređenima i političkim odlukama. Na primer, Fodor i Smit (Fodor i Smith, 1982, prema Cottam i sar., 2004), došli su do rezultata da se lideri sa visoko izraženom težnjom za moći češće suprotstavljaju slobodnom donošenju odluka i unutargrupnoj diskusiji, nego oni čija je težnja za moći nisko izražena.

Etridž (Etheredge, 1978, prema Cottam i sar., 2004) je u studiji američkih predsednika 20. veka, istakao značaj crta kao što su dominacija, interpersonalno poverenje, samopoštovanje i ekstroverzija introverzija, koje mogu biti značajne za oblikovanje politike. Američki lideri koji su imali visoko izraženu težnju za dominacijom, češće su se opredeljivali za upotrebu sile pri rešavanju nesuglasica sa Sovjetskim Savezom. Oni koji su bili introvertniji, bili su skloniji izbegavanju kooperacije, dok su ekstrovertniji podržavali saradnju i pregovore sa Sovjetskim Savezom. Oni koji su postigli visoke skorove na crti dominacije i kompetitivnosti, češće su i opažali Rusiju kao preteću, dok su oni sa izraženim interpersonalnim poverenjem i samopoštovanjem, imali znatno benignije viđenje Sovjetskog Saveza i protivili su se upotrebi agresije.

Kognitivna kompleksnost je još jedna individualna karakteristika, za koju se smatra da ima značajan uticaj na način donošenja odluka, liderski stil, procenu rizika, kao i na karakter globalnog procesuiranja informacija. Kognitivna kompleksnost se generalno odnosi na sposobnost diferenciranja okoline (ljudi, mesta, ideja, stvari). Vertzberger (Vertzberger 1990, prema Cottam i sar., 2004) iznosi zapažanje, da sa porastom kognitivne kompleksnosti donosioca odluke, raste i sposobnost donošenja i bavljenja kompleksnijim odlukama i informacijama koje zahtevaju nove ili suptilnije distinkcije. Pri donošenju odluke, kompleksne individue imaju veću kognitivnu potrebu za informacijama, prijemčivije su za dolazeće informacije, preferiraju sistematsko procesuiranje i izlaze na kraj sa velikim brojem informacija. Kada je u pitanju interakcija sa savetnicima i prihvatanje kritičkog feedbacka, kompleksne individue u daleko većoj meri prihvataju negativne povratne informacije i pre će ih uzeti u obzir u procesu donošenju odluka, nego oni sa niskom kognitivnom kompleksnošću.

Vertzberger, kao i Gled (Glad, 1983, prema Cottam i sar., 2004), smatraju da osobe sa niskom kognitivnom kompleksnošću, češće pokazuju „simptome” dogmatizma, posmatraju i prosuđuju o različitim stvarima u crno-belim kategorijama, ignorišu informacije koje opažaju kao preteće za sopstveni, postojeći, zatvoreni sistem uverenja i imaju smanjenu sposobnost prilagođavanja svojih uverenja novim informacijama.

Integrativna kompleksnost je nešto drugačija od, upravo opisane, kognitivne. Ona uzima u obzir i diferencijaciju (uzimanje u obzir vrednosno različitih dimenzija problema pri donošenju odluka) i integraciju (uspostavljanje veza između prethodno diferenciranih karakteristika). Prema Tetloku i Tajleru (Tetlock & Tyler, 1996, prema Cottam i sar., 2004) integrativna kompleksnost podrazumeva prepoznavanje i prihvatanje različitih ili kontradiktornih gledišta i integraciju ovih diferenciranih kognicija u viši oblik sinteze. S druge strane, koncept kognitivne kompleksnosti zahteva jedino to, da osoba poseduje različite ideje ili mišljenja o nekoj temi, bez pokušaja njihovog upoređivanja ili organizovanja u kognitivne šeme višeg reda. Na primer, lider može biti kognitivno kompleksan, samo zato što je u stanju da navede mnogobrojne razloge zbog čega je on u pravu, a njegov protivnik nije, ali da istovremeno ne poseduje integrativnu kompleksnost. Ono što ovde treba istaći je da je integrativna kompleksnost zapravo odraz kognitivne strukture koja je u osnovi određene komunikacije, a ne eksplicitnog sadržaja komunikacije. Politički lider može na ekstremno jednostavan ili ekstremno složen način obrazložiti odluku o ulasku u rat; na isti način odluka o pokušaju da se dođe do mirovnog rešenja može biti saopštena na jednostavan ili kompleksan način. Stoga ona može pružiti uvid u to šta se dešava „iza scene“, odnosno omogućava da se donekle sagleda priroda psiholoških procesa koji su u osnovi internacionalnih odnosa. Zbog toga ne iznenađuje što integrativna kompleksnost, kao pomoć u razumevanju prirode međunarodnih odnosa, ima dugu istoriju u političkoj psihologiji (Conway, Suedfeld, Clements, 2003).

Sadfeld i Tetlok (Suedfeld & Tetlock, 1997, prema Houghton, 2008) objašnjavaju ovaj pojam kao dimenziju sa dva ekstremna kraja. Na jednoj strani, za nisko izraženu integrativnu kompleksnost karakteristično je donošenje odluka na osnovu malog broja značajnih referentnih tačaka, jednostrano sagledavanje argumenata ili problema, ignorisanje suptilnih razlika ili sličnosti između više gledišta, percepcija mogućih ili preduzetih akcija kao totalno dobrih ili loših, traganje za brzim i apsolutnim rešenjima u svrhu minimiziranja nesigurnosti i dvoumljenja. Na suprotnom kraju, nalazimo fleksibilno i otvoreno procesuiranje informacija, korišćenje mnogobrojnih i različitih dimenzija na integrativni i kombinatorni način, kontinuirano traganje za novim informacijama, kao i sposobnost da se simultano uzme u obzir veći broj različitih gledišta, da se ona integrišu i da se na njih odgovori fleksibilno.

Na kraju, prethodno političko iskustvo ili ekspertiza lidera ima značajan uticaj na stil predsednika, odnos prema saradnicima i podređenima, na način rešavanja konflikata i uopšte, na način obavljanja svoje funkcije. Prethodno iskustvo pruža političarima mogućnost da lakše predvide koja će od mogućih akcija biti uspešna, a koja ne, kao i da procene na koje znake iz političkog okruženja treba obratiti pažnju, a koji nisu od značaja. Takođe, ovo iskustvo utiče na procenu količine truda koji treba uložiti da bi se obavili pojedini zadaci, koja su ponašanja adekvatna u određenim situacijama i sa koliko poverenja treba ući u odnos sa nekim saradnicima ili savetnicima. Iskusni političari češće će insistirati na ličnoj uključenosti i mogućnosti kontrolisanja procesa donošenja odluka. Oni su zainteresovaniji da prikupe što veći

broj informacija iz političkog okruženja i skloni su slobodnijem donošenju odluka. Neiskusni političari će se u većoj meri oslanjati na savete stručnjaka i pre će koristiti uprošćene stereotipe i analogije pri donošenju odluka. Znanje o tome da li političar pristupa domaćoj ili stranoj politici sa pozicije eksperta ili početnika može poslužiti za predviđanje koristi, odnosno štete koju političar može načiniti (Cottam i sar., 2004).

Margaret Herman i Tomas Preston (Herman & Preston, 1994) su, na osnovu pregleda literature, došli do pet faktora koji su naročito uticali na oblikovanje studija o stilovima lidera. Ovi faktori su: uključenost u proces kreiranja politike, spremnost i voljnost da se toleriše konflikt, motivacija ili razlog uključivanja u politiku i preuzimanja date funkcije, strategije koje se koriste u susretu sa informacijama i one koje se koriste pri rešavanju konflikata.

Zaključak

Politička psihologija je relativno mlada oblast istraživanja, koja se kao naučna disciplina afirmiše poslednjih desetak godina. Iako interesovanje za teme kojima se bavi ova oblast datira još od vremena starih Grka, pokušaja sistematskih istraživanja nije bilo sve do sredine dvadesetog veka. Prvi pokušaji ozbiljnijeg izučavanja problema političke psihologije bili su usmereni na ispitivanje osobinama ličnosti političkih lidera. Daljim razvojem, fokus se širi na sve domene svakodnevnog života koji se odnose kako na obične građane, tako i na političke lidere. Veliki deo istraživanja u političkoj psihologiji predstavlja ekstenziju osnovnih psiholoških istraživanja na politički kontekst. Ovakva primena podrazumeva uzimanje u obzir dve glavne kategorije faktora koji su specifični za kontekst: pravila i ograničenja koja su prisutna u političkom kontekstu, kao i motivaciju i ciljeve individua i grupa koji su učesnici u ovom kontekstu. Na primer, istraživanja o tome na koji način građani formiraju mišljenje o političkim kandidatima uzimaju u obzir činjenicu da znanje o kandidatu uglavnom nije direktno, već je filtrirano kroz kanale medija.

Kada je reč o politici, skloni smo i da je posmatramo kao fenomen, sa kojim se uglavnom susrećemo preko mas-medija. Veza političara, događaja i različitih problema, s jedne strane, i većine građana, sa druge strane, posredovana je kompleksnom mrežom informacija prezentovanih putem novina, časopisa, televizije, radija i interneta. Dok su ova sredstva javnog informisanja značajno povećala mogućnost političarima da dopru do građana, informišu ih i izlože stavove za koje se zalažu, takođe su građanima pružila mogućnost da političare „uhvate u laži“. Odnosno građanima se pruža mogućnost uvida u prethodna i sadašnja ponašanja, saopštenja i izjave, tako da mogu uočiti potencijalne nedoslednosti i nesklad ranije i trenutno prezentovanog. Međutim, iako sredstva javnog informisanja uvećavaju mogućnosti komunikacije, mora se uzeti u obzir to da proces posredovanja i prenošenja informacija nije neutralan. Preko osoba koje ih kontrolišu, mediji selektuju, klasifikuju i oblikuju političku informaciju, doprinoseći time stvaranju političke realnosti.

Teškoće u proučavanju osobina ličnosti, kako i interakcije ličnosti i ponašanja političkih lidera upravo najvećim delom i potiču iz nemogućnosti da se do podataka dođe neposrednim putem, odnosno putem direktnog kontakta sa subjektom. Stoga,

veća pažnja posvećena je razvijanju i primeni onih tehnika kojima se do podataka o političkom subjektu dolazi posrednim putem. Kako kvalitativne, tako i kvantitativne verzije ovih tehnika baziraju se generalno na primeni metodologije koja je često opisana kao metodologija „sa distance“. Bilo da su kvalitativni ili kvantitativni ovi pristupi suočavaju istraživače sa brojnim teškoćama, počev od izbora materijala, određenja metoda analize i interpretacije rezultata.

Smatramo da sve veće prisustvo političkih tema u svakodnevnom životu, kao i sve veći politički angažman građana, motivisan ponekad čisto ličnim razlozima (mogućnost zaposlenja, napredovanje na poslu, materijalna korist, pojedine osobine ličnosti), predstavljaju pojave koje zaslužuju da se uzmu u ozbiljno razmatranje. Time bi i oblast proučavanja ličnosti politički istaknutih figura ponovo zauzela značajno mesto u istraživanjima političke psihologije. Pri tome bi, s obzirom na aktuelno stanje metoda i tehnika ove oblasti, primarni cilj trebalo da bude unapređenje i usavršavanje istraživačkih metoda i uvećanje arsenala dostupnih tehnika.

Literatura

1. Catellani, P., Political Psychology, Overview u Spielberger, C. D. (2004). Encyclopedia of applied psychology, volume 1. University of South Florida: Elsevier Inc.
2. Conway, G. L., Suedfel, P., Clemens, M. S. (2003). Beyond The American Reaction: Integrative Complexity of Middle Eastern Leaders During the 9/11 Crisis. *Psicologia Politica*, No. 27, pp 1–11.
3. Cottam, M., Dietz-Uhler, B., Mastors E., Preston, T. (2004). Introduction to Political Psychology. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
4. Glad, B. (2002). Political Leadership: Some Methodological Considerations. In Valenty, O. L., Feldman, O. Political Leadership for the New Century – Personality and Behavior among American Leaders. Greenwood Publishing Group, Inc.
5. Hermann, G. M., and Preston, T. (1994). Presidents, Advisers, and Foreign Policy: The Effect of Leadership Style on Executive Arrangements. *Political Psychology*, 15, 75–96.
6. Houghton, D. P. (2008). Political Psychology Situations, Individuals, and Cases. New York – London: Routledge, Taylor & Francis group.
7. Rosenthal, S., Pittinsky, T. (2006). Narcissitic leadership. *The Leadership Quarterly*, 17:6, pp. 617–633.
8. Sears, D. O., Huddy, L., Jervis, R. (2003). Oxford Handbook of Political Psychology. New York: Oxford University Press.
9. Winter, D. (2005). Things I've Learned About Personality From Studying Political Leaders at a Distance. *Journal of Personality*, 73:3.
10. Vasović, M. (2007). U predvorju politike, politička socijalizacija u detinjstvu i ranoj adolescenciji. Beograd: JP „Službeni glasnik“.

Milica Milojević, Milica Mitrović

SOME OF THE PERSONALITY RESEARCH APPROACHES IN POLITICAL PSYCHOLOGY

Abstract

Growing presence of political topics in everyday life, as well as the increasing number of people engaging in politics, sometimes motivated solely by personal reasons, are the phenomena that deserve to be taken into serious consideration. To be politically active today, often implies great public exposure, which often portrays personal traits of the politician and their actions as more relevant for creating the public opinion than the content of live speech. These and similar topics are subject of investigation of political psychology. Within this area, the research of relationships between personality and politics has the longest history. The main topics of this paper are some of the approaches and theories in political psychology that used the most and still are. The beginning of the research of the politician's personality is related to the psychoanalytic theory and the psycho biographic method – researchers in this field apply psychoanalytic theory when interpreting information from the personal history, considering personal, social and political development from the early childhood until the adolescence. The comparative psychobiography approach, based on the study of traits, is dealing with the comparative analysis of the personalities of political leaders, with an attempt do find a generalized frame, which can be applied for evaluating different personalities. The theories of traits and motivation in the political psychology are using the existing cognitions on traits and motives in psychology, but here they are considered to manifest through their political manifestations.

Key words: Political psychology, personality, psychoanalytic approach, comparative psychobiographz, traits and motivation